

Přenos – protipřenos a vznik nových symbolů

V terapeutickém přístupu podle C. G. Junga je důležité oživit nevědomí a jeho symboly, aby byl člověk schopen zacházet s problémy a vlastní povahou tvořivě.

V situaci, v níž není jáskový komplex dostatečně koherentní, je zapotřebí nejprve tuto koherenci umožnit.

Symboly ožívají v terapeutickém vztahu zejména tehdy, když analytik¹ projeví zájem o celkovou osobnost analyzanda, o jeho jedinečnost, možnosti i zábrany. Tento zájem zpravidla ožíví nevědomí a způsobí, že člověk začíná vnímat symboly a přiřládat jim význam. Tyto symboly je pak třeba ztvárnit a interpretovat.

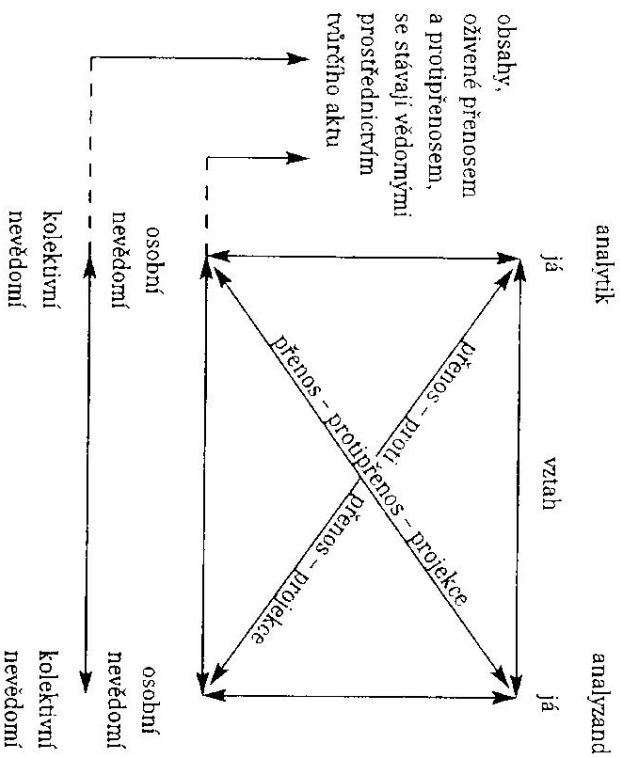
Cílem terapie je přijmout vývojové impulzy, které v duši vznikají. Tak se člověk stává kompetentnější ve způsobu, jak nakládá se sebou samým a s druhými. Lidé začnou lépe rozumět sami sobě i svým propastným stránkám a díky tomu jsou pak schopni lépe rozpoznat jejich projevy. Stát se autonomnějším, schopným vytvářet vztahy a být stále autentičtějším – to je velmi komplexní cíl.

K oživení nevědomí dochází v analytickém vztahu, ve vztahu já – ty, tedy v situaci, v níž se může jeden člověk učít od druhého, v intenzivním setkání, kdy v nás ožívají a odkrývají se nové stránky. Tento analytický

vztah se liší od běžných vztahů tím, že se velká pozornost věnuje feno-
mému přenosu a protipřenosu.

Jung se již od roku 1946 ve své práci o *Psychologii přenosu* podrobně přenošem a protipřenošem zabýval – termín „protipřenos“ vnesl
ostatně již v roce 1929 do terapeutické diskuze – a publikoval zde, dle
mého názoru, nejucelenější teorii přenosu, protipřenosu a vztahu.

Moje schéma přenos – protipřenos (stov. diagram) se odvolává na
Jungovo schéma, které názorně objasní na jednom alchymickém textu.²

Mezi analytickým já a já analyzanda vzniká vztah. Pod pojmem
vztah chápnu v analytické situaci celou oblast setkání, v níž jsem já coby
analytička vnímána jako reálná osoba a jako taková také vstupuji do
kontaktní s analyzandem.³ Pod pojmem přenos se rozumí zkrácené vni-
mání ve vztazích – přitom dochází k tomu, že se dřívější vztahové vzorce
(komplexy) přenášejí na analytika nebo na vztah mezi analytikem a ana-

lyzandem. Přenos je zpravidla kompromisem mezi původním obsahem
komplexu a obranou. Nepřenáší se jen komplexové obsahy a vztahové
vzorce, nýbrž také archetypové obrazy.

Pod pojmem protipřenos rozumím citovou reakci analytika na ana-
lyzanda, zejména na přenosovou situaci. Zdá se, že mezi nevědomím
analytika a nevědomím analyzanda existuje tajemný vztah nebo jakási
fíže. Toto společné nevědomí je možné v analytickém vztahu vnímat jako
atmosféru vztahu. Ta by mohla být také příčinou, že vzniká cosi jako psy-
chická „nákaza“, kdy analytik tělesně pociťuje např. strach analyzanda,
který analyzand ani nevnímá, ani nevyjadřuje. Tento nevědomý vztah je
předpokladem toho, co nazýváme protipřenošem a co v optimálním pří-
padě tvoří základnu, díky níž se analyzand může podílet na seberegula-
ci analytika, pokud tato seberegulace u analytika funguje. Tyto nevědo-
mé procesy, možná přímo tato nevědomá identita obou, umožňují, že je
analyzand schopen ve své psyché vnímat archetypové konstelace a kon-
stelace komplexů prostřednictvím vědomí analytika, že pro tyto emocio-
nální záchvěvy nachází obraz, ať již archetypový, nebo osobní. Tak může
tvářícím aktem analytika dojít k uvědomění významné symbolické situa-
ce. V těchto situacích se analyzand cítí pochopen. To znamená: nějaká
důležitá emocionální zkušenost je tedy potvrzena, nějakým způsobem
pochopena a také se na ni reaguje, takže významné přispívá k tomu, že
analyzand lépe rozumí nejen sám sobě, ale také své situaci. Zejména má
však také dojem, že může být pochopen.

K protipřenosu v zásadě patří, že se nějaký obraz, vzpomínka, po-
hádka, emoce, nápad analytika nevysvětluje předně z toku dění mezi
analytikem a analyzandem, že se nejedná o logický důsledek komunika-
ce, nýbrž že je to zdánlivě v rozporu s tím, co se odehrává na vědomé
úrovni. Další typickou možností protipřenosu jsou pocity a způsoby rea-
gování, které probíhají v analytikovi a které se podobají původním inter-
akcím analyzanda se vztahovými osobami. Z tohoto druhu protipřenosu
pak můžeme získat diagnostické odkazy na problematické vztahové vzor-
ce. Nezářka to také bývájí situace přenosu a protipřenosu, které se ko-
luzivně štěpí, to znamená, že jeden hraje jednu roli a druhý roli opač-
nou, a člověk se nemůže tohoto svého chování zbavit – ačkoli má náhled
a ví, že se jedná o chování v roli. Tyto speciální situace přenosu a proti-

přenosu velmi úzce souvisí s tím, že se v nich zobrazují problematické vztahové vzorce našeho dětství, které se mohou opět velmi snadno polápně rozšířít na dva lidi.

Existuje také jeden druh iluzorního protipřenosu, kdy analytík vidí na analyzandovi věci, které tam vůbec nejsou přítomny; nebo ne v tom významu, který jim připisuje. V takovém případě hovořím o přenosu, a sice o přenosu terapeuta na analytika.

Rovněž protipřenosy analytika jsou kompromisem mezi obrazy, emocemi, které nás napadnou, a našimi obrannými pochody. Jestliže se nám např. vynoří agresivní představy – a ty jsou jen těžko sluchitelné s našim sebeobrazem –, pak se tedy také bráníme. Totéž platí pro představy se sexuálním obsahem.

Body obratu v analýze

O bodu obratu hovořím, když je možný vznik nových symbolů, když se objevují symboly, které doposud nebyly zažívány a které umožňují přístup k novým emocím a tím i k novým způsobům chování, k novým náhledům a nadějím. Tento výskyt nových symbolů v analýze – často po dlouhém období, kdy vše probíhá klidně – souvisí se zvláštními situacemi přenosu a protipřenosu, které umožňují bližší porozumění. Teoretický klíč k pochopení těchto souvislostí je skryt v pojmu komplex.

Při fantazijní činnosti se nějaký komplex „vyfantazjuje“, vynoří se, a může se tak stát bodem obratu od omezení ke svobodě. Ve fantazii spočívá energie, která je nezbytná pro další vývoj jedince. Pokud jsou komplexy nevědomé – emocionálně jim nerozumíme –, jsou zažívány v přenosu a protipřenosu, a sice často ve smyslu koluzivního přenosu – protipřenosu, jak později ukáží na jednom příkladu.

Na třech příkladech z terapeutické práce bych chtěla popsat situace, které představují body obratu v analýze, kdy symboly evidentně zažíváme jako ohniska vývoje, v nichž se konstelují vzpomínky a očekávání. Chtěla bych přitom ukázat, že pokud jde o přenos a protipřenos a o oživení symbolů, nejedná se v žádném případě o postupy, které by si konstruovaly, nýbrž že jeden proces podmiňuje druhý.

Zážitek „byl pochopen“ v terapeutickém vztahu jako předpoklad pro vznik symbolů

Muž ve věku třiašedesáti let byl předčasně poslán do důchodu, protože se v té době restrukturalizovala firma, kterou převzala mladší generace. Ve firmě zastával místo vedoucího oddělení. Mohl se rozhodnout – buď se přestěhovat, nebo odejít do důchodu. Jelikož nebyl schopen se pro něco rozhodnout, jaksi se obecně předpokládalo, že se nechá poslat do důchodu.

Nápadné jsou dvě rozhodující zranění: generace synů provádí změny, které jemu, otci, již neponechávají žádné místo, a jelikož se evidentně nedokázal rozhodnout – cítil se velice zablokovaný –, nikdo se ho ani nezeptal, vše bylo dojednáno bez něj. Nepřímo tak dostal na srozuměnou, že jeho spolupráce už není důležitá.

Teď jako penzista posedává doma, čte noviny, je unavený, bez jakékoliv energie. Jeho žena trvá na tom, že mu musí něco chybět. Vztah mezi oběma je napjatější, dochází stále častěji k hádkám, kvůli nimž také vlastně necítí žádnou radost, je apatický. Ani vnuci ho už nezajímají. Říká o sobě, že už nemá žádné zájmy, cítí se ze všeho vyloučen, odstřen, zbytečný – a trvá to již čtyři měsíce. V důchodu je šest měsíců. Reaguje tedy na odchod do důchodu depresivní náladou. Navíc se dostal sám do datečně pod tlak: konečně má přece dost času, aby mohl dělat všechno to, co si dříve předsevzal. Teď by mohl uspořádat diapositivity, mohl by si předstí všechny staré výstřížky z novin a utřídit si je... Ale teď, když má konečně čas, nemá energii.

K průběhu terapie: Při prvním setkání naproti mně sedí velmi zduřilý muž. Říká, že mu není dobře, vypráví příběh svého odchodu do důchodu, se kterým není s to se vyrovnat.

Cíl terapie je formulován naprosto jasně: chce se vyrovnat s odchodem do důchodu.

Při svém vyprávění je velmi stručný, stále jen opakuje, že se mu nedáří. Na moji otázku, zda snad cítí, že s ním jeho firma jednala špatně, na mě pohlédne překvapeně: „No, ano...“ avšak z hlediska firmy to bylo naprosto pochopitelné. Cítím prázdnotu, která se šíří, a vůči této prázdnotě v sobě se bráním, nechci se nechat vyprázdnit. Tento pocit prázdnoty, který pravděpodobně úzce souvisí se zraněním, se zklamáním, je-

muž se brání – odkaz na to, že možná dokáže žít lépe s depresí než s ote-
vřenou ranou –, ponechávám prozatím v této situaci stranou. Nemí mi to-
tíž ještě jasné, jak je jeho jasný komplex koherentní. Vnímám v sobě tyto
protipřenosové pocity. V rozhovoru se shodneme na terapeutickém cíli:
vyrovnat se se zraněním, které způsobil odchod do důchodu.

Vysvětluji mu, že mi připadá důležité, kdyby mohl přinést nějaké
snvy, že pracuji také s fantazií, obrazy a představami – abychom si na si-
tuaci posvítili nejen z hlediska vědomí, ale také z hlediska jeho nevědo-
mí. Zábrazňuji, že by nám jeho psyché mohla poskytnout podněty, jak by
se jeho život měl dále odvíjet.

Základním tématem deprese je nutnost, být sám sebou. Co to však
znamená, to se může dostat do vědomí jen z vlastní psyché – eventuálně
s pomocí terapeuta jako prostředníka.

Na příštím setkání hovoříme o jeho životním příběhu: Vyrostl na
místě, kde žije doposud, je v rodině jediný syn, přišel na svět po třech
decerách. Už jeho otec pracoval ve stejné firmě jako on, dokonce i ve stej-
ném postavení. Rodinu, z níž pochází, popisuje jako zcela normální ro-
dinu, která měla dobrou matku. Také byl vychováván jako kdokoli jiný: byl
poslušný, pracovitý, plnil povinnosti. Takové to asi bylo. Potom se vnučil
v té firmě a postupoval pomalu obvyklým tempem. Když mu bylo šesta-
dvacet let, tak se oženil, má hodnou ženu, tři děti, dva syny a jednu dce-
ru: žádné z dětí nepracuje ve firmě a je to tak také dobře. Má už také
vnučata, které mu obvykle dělají radost, právě teď však ne.

Během toho, co mi tyto informace stručně a jasně poskytoval, jsem
sice měla pocit, že dostávám informace, ale že s ním nemám kontakt
jako s člověkem. Usoudila jsem z toho, že není dost v kontaktu sám se
sebou. Tak tomu bylo po několika týdnech, vídali jsme se dvakrát týdně. Vy-
právěl mi o svých problémech, vyprávěl mi také něco ze svého života, ale
já jsem ho vůbec necítila.

Máme-li druhému člověku porozumět a emocionálně mu poskyt-
nout ujištění, pak to předpokládá, že bychom měli být schopni tohoto
člověka vnímat, cítit. Jedince, kteří dobře vnímají sami sebe, mohou dob-
ře vnímat i ostatní lidé. U lidí, kterým se to nedaří, je často třeba dlou-
hého procesu, než se tak stane.

Nejprve může začínám vnímat, když hořekuje, když říká, že nemů-
že spát, a jak jen to bude, když mu ani terapie nebude nic planá. Trochu

cítím jeho obavu, že mu možná terapie nepomůže, ale daleko více strach,
vůbec se této obavy dotknout. Dávám mu najevo, že jeho obavám dobře
rozumím, pítám se ho také, jestli ho někdy nenapadlo, že by terapie moh-
la postupovat poněkud rychleji. Na to odpovídá: „Myslím si, že děláte, co
je ve vašich silách.“

Tváří v tvář této situaci přemýšlím, co by se tak v této chvíli dalo dě-
lat. I já jsem poněkud zoufalá, vnímám tedy své zoufalství a pak se mi vy-
noří v představě obraz: Vidím se najeďnou v akci při záchraně tonoucí-
ho, jsem pod vodou, pořád sice vidím člověka, který se topí – svého
analyzanda –, nejsem však schopná ho uchopit, protože pod vodou vy-
padají vzdálenosti jinak. Mně samé pomalu dochází vzduch. Pokud by
šlo o skutečnou záchranou akci pod vodou, tak by člověk v takovém pří-
padě musel vydechnout, ještě jednou se pokusit o záchranu, pak se však
zase vrátit zpět na hladinu, aby především zachránil sám sebe.

Tato protipřenosová reakce ve dvacetitřicáté hodině, tedy asi po půl
roce od začátku terapie, byla pro mě velice důležitá. Přirozeně mám ten-
denci použít různé postupy, jen abych byla aktivní, abych vyhověla po-
chopitelné netrpělivosti pacienta, i když vím, že to není cesta, která vede
k cíli. Všechny moje aktivity by však byly odsouzeny k zániku, protože ne-
záleží na mých vlastních aktivitách, ale na jeho aktivitách – proto mi ob-
raz záchraně akce tolik pomohl. Vydechnout, ještě jednou se pokusit
o záchranu – to by znamenalo, ještě jednou se pokusit onoho muže vni-
mat. Na každý pád se však nebudou u člověka, který je pod vodou, zavá-
dět nové plavecké styly.

Uvědomila jsem si tedy tento protipřenosový obraz a rozhodla jsem
se, že už nebudu děle vyčkávat. V příštím, tedy třiatřicáté hodině, mi pa-
cient donesl malý sen: „Vidím louku. Tráva už dlouho nebyla pokosená.“
Žádám ho, aby si sen ještě jednou představil, a on říká, že tráva zůstává
ohnutá, zdupaná, nikdo ji dlouho nepokosil, neskližel úrodu. Když to ří-
kal, cítila jsem z toho cosi jako rozmrzelost. Shodli jsme se, že je to vel-
ká škoda, že úroda není sklizena. Muž však nebyl schopen propojit sen
se svým životem.

Symbol, který se tu nabízí, vidí klient ještě zcela konkrétně. Uvádí,
že mu ten sen připomíná dnešní mládež – už přece o nic nedbá, nedělá
si starosti. Vždyť tráva má přece nějakou hodnotu, je to u nás jako
v Alpách: všichni se odtud vystěhují, zůstanou tam jenom samí staří lidé.

V projekci je jednoznačně cítit zlost na mladé lidi a já si kladu otázku, zda jsme se tu snad trochu nedotkli jeho zlosti na mladého šéfa. Přemýšlím však také o tom, zda by ta zlost nemohla být zároveň zlostí na mě. Abych si to ujasnila, ptám se ho, co to pro něho znamená, že jsem o dvacet let mladší než on. Pohlédne na mě přátelsky – jako by si poprvé uvědomil, kolik je mi let – a říká, že o mém věku ještě nepřemýšlel. Jeho také nerozčilují mladí lidé obecně, jeho rozčilují lidé, kteří jednají nezodpovědně. Poznámávám, že jeho šéf byl také mladý. „Mladý ano, ale nebyl nezodpovědný,“ to se mu zas nedá upřít. Odbočuji potom vědomě od tohoto komplexového tématu a ptám se, jestli tedy on sám sklidil svou úrodu. Na to se prohnane usmál a řekl: „To tedy ano,“ on už má svoje penězky v suchu, on už se o sebe postaral, ovšem při dnešním poklesu měny je to přirozeně ještě vysoce problematická záležitost. A pak se dlouze rozhovoří o tom, jak může člověk v dnešním světě přijít na míznu, jak velké nebezpečí mu hrozí, že zchudne. Poté se na mě podíval a řekl: „A pro vaši generaci je to ještě horší, vám už nikdo žádnou rentu vyplácet nebude...“ atd.

Dotkla jsem se toho, jak to pro něho muselo být těžké, když ti mladí lidé ze dne na den naznačili, že ho už vlastně nebudou nadále potřebovat. Ještě jednou jsem ho požádala – již jsem to mnohokrát všelijak probírali –, aby řekl, co mu jeho práce po všechna ta léta dávala. Pokusila jsem se nějakým způsobem pracovat s truchlením.

Pokud jde o práci, řekl, že mu přinesla málo. Každý člověk musí pracovat, má za to svůj plat. Míval často dobrý pocit, když všechno klaplo, ale někdy to neběželo tak hladce, jak by to běžet mohlo. Vyšlo najevu neustálé subtilní znevažování vlastní práce a jeho osobnosti ve smyslu: sice to všechno bylo dobré, ale vlastně to mohlo být daleko lepší. To by mohl být skutečný důvod, proč se mu už nechálo nechat se rekrutifikovat. Sám si to zavínil! Jak tak sám sebe znevažoval, vnímala jsem nálehavý impuls, nabídnout mu druhou polovinu jeho pohledu na svět, věděl jsem však, že by to bylo zcela kontraproduktivní. Cítila jsem bezmoc, zlost, cítila jsem, že v nitru mám tendenci analyzanda znehodnotit. Přistihla jsem se přitom, jak si přemítám, za jakých podmínek je ještě analyza vůbec možná a kdy již ne. Byla jsem tedy v protipřenosu ve více agresivní, vnímala jsem svoji tendenci znehodnocovat a pokusila

jsem se dotknout této tendence znehodnocovat také u něho. Řekla jsem mu, že je pro mě nepředstavitelné, jak se dá vůbec vydržet, celý život pracovat a přitom mít neustále pocit, že to není dobré. Nato se na mě podíval zase přátelsky a řekl: „Tak je tomu přece u většiny lidí, že nejsou spokojeni s prací.“ A já jsem měla opět pocit, že mu vůbec nerozumím, ale také, že jsem naprosto nepochopená. Znovu jsem si položila otázku, jestli bych mu neměla říct naplno, že já sama už sotva mohu dýchat.

Vyprávěl mi pak, že na práci bylo dobré to, že život měl svůj pravidelný chod, všechno mělo svůj řád, v němž se cítil bezpečně. Tento řád už nemá. A kdyby měl takový řád, pak by mu jistě bylo hned zase daleko lépe.

Ptám se: „Domníváte se, že kdybych vám přesně řekla, co máte dělat, že by se vám dařilo lépe?“

On: „Možná, že bychom postupovali lépe kupředu. Vy přece jistě víte, co bych měl dělat.“

Já: „Pak je to tedy ode mě čirá zlomyslnost, když vám to neřeknu.“

On: „To si zase já nedokážu málem ani představit.“

Přinejmenším vnímám v přenosu agrese, avšak také požadavek, abych mu dala víc struktury pro běžný vnější život. V terapii samotné jsem mu poskytovala skutečně dost struktury a poukazovala jsem stále na to, že nový řád musí vzejít z jeho psyché, že se ocílí v přelomové situaci, že by nemělo smysl, kdyby dělal to, co považují za správné já.

Přirozeně vím, proč jsem byla tak zdrženlivá: Jednou mi vyprávěl, že čte hodně novin. To mu ovšem také nepřinášelo potěšení. Šel si pak koupit do kiosku ještě nějaké jiné noviny, avšak v podstatě zas nic důležitějšího nepřinesl. Především také zapomněl, co čte! Poznámala jsem k tomu, že doufám, že si ty noviny alespoň nekoupil v nejbližším kiosku, že trochu pohybu mu udělá jen dobře, že by bylo nejlépe, kdyby je koupil v tom kiosku, který stojí u plaveckého bazénu – pak by pokáždě došel až k plaveckému bazénu a mohl by si taky zaplavat jeden okruh. V důsledku toho mi pak na každé sezení přinesl lístek, na kterém bylo napsáno, kolik kilometrů ušel pěšky a jak moc toho na cestě k vodě urazil. Byla jsem tedy při vyslovování pravidel chování zcela po právu velmi opatrná. Vždycky velmi rychle udělal to, co jsem po něm požadovala. Jen jeho samotného to ani o kousek neposunulo, naopak to jen posílilo bludný kruh deprese.

Poté, co jsme se pokoušeli několik týdnů hovořit o tom, co mu jeho práce přinášela, přišel jednou do hodiny a řekl, že mluvil se svou ženou o tom, co pro něho práce znamenala. Ona mu řekla, že jako pracující člověk byl spokojenější, hrdý na to, že je prospěšný. Také se lidsky zajímal k sobě domů. Byl vysloveně hrdý na to, že jeho oddělení tak dobře fungovalo. Vyprávěl o tom tak, jako by šlo o nějakou domácí úlohu, kterou jsem naučil nazpaměť, jako kdyby se vůbec nejednalo o něho. Tento dojem bec si to při našem hovoru neuvědomoval. Teď si ještě navíc připadá nevďečný. Upozornila jsem ho, že mu jeho paní poskytl orientaci – byla to práce informace, ale že se necítí lépe pochopen. A on: „Ne,“ vůbec nemá pocit, že by mu někdo lépe rozuměl, jenom se cítí nevďečný: Já jsem namířeno proti tomu měla poprvé pocit, že jsem ho skutečně vnímala: sice jako školáka, který udělal úlohu do školy, aniž by si za tím skutečně stál, jsem mu, že ho tak teď vnímám. Nato se na mě podíval se zájmem a krátce řekl: „Ano,“ i on se tak cítí. Otvírá se cítil pochopen, neboť se sám od sebe ještě jednou na konci hodiny vrátil k tématu „školní úloha“ a řekl, že to se školními úlohami bylo důležité. Případá mu, jako by čas-to dělal úlohy do školy: ve škole mu říkali, co má říkat, pak mu to říkali rodiče, pak jeho žena. Bylo to docela příjemné, ale nikdy neřekl, co by chtěl říct on sám.

V noci po tomto rozhovoru – osm měsíců od začátku naší analýzy, po čtyřiapadesáti hodinách – měl první významný sen, jak ho sám nazval:

„Ve snu to bylo samé velké ježdění. Nejprve jsem seděl v železničním voze, svět se kolem mě míhal jako blesk. Čel jsem noviny, najednou jsem začal být neklidný, protože jsem vlastně nevěděl, jak se dostanu k cíli. Také jsem si nebyl jist, kde ten cíl vůbec je. Vystoupil jsem na nejbližší stanici. Ulevilo se mi, okoli mi připadalo tak trochu známé. Čekal jsem na autobus, zase jsem jel dál dlouho autobusem až do nějakého města, ve kterém jsem se vlastně měl vyznat, ale kde jsem se přesto vůbec neoznámil. Najednou jsem se ocitl ve svém autě. Teď jsem měl také plán města a hledal jsem cíl své cesty. Bylo to teď daleko jednodušší,

protože jsem mohl projet skoro všude, kudy jsem chtěl – kromě jedno-směrk. Jednou jsem však také projel jednosměrkou. Takový proběhček proti pravidlům silničního provozu se mi zdál docela oprávněný – šlo totiž o to, že jsem měl co možná nejrychleji dopravit někomu důležité léky. Potom byla cesta stále užší a uprostřed dřevěného mostu, který vedl přes potok, jsem si už nerozuměl jet dál. Také jsem nevěděl, jak se dostanu zpět. Najednou jsem se však ocitl na cestách pěšky, šlo to pomalu, ale teď jsem byl skutečně schopem dostat se všude, kam mi to připadalo správné. Probudil jsem se ještě dřív, než jsem dorazil k cíli.“

Na mou otázku, s jakými pocity se probudil, odpověděl, že měl dobrý pocit, že je kousek před cílem. Bylo by pěkné, kdybych dorazil k cíli, ale takto zůstává sen tajuplnější.

Nechala jsem ho, aby se uvolnil, a požádala jsem, aby si ještě jednou před svým vnitřním zrakem promítl cestu, kterou urazil, a aby přitom vnímal své pocity: Během následného prožívání v představe si ozřejmí, jak velice ho zneklidnilo, že nevěděl, k jakému cíli směřuje. Napětí mezi jistotou, že musí dosáhnout cíle, a nejistotou, zda je tento cíl již znám, prožíval velice intenzivně. Následkem toho se pak intenzivně zabýval otázkou cíle svého života, zejména otázkou, zda by přece jen odněkud nemohl být každému lidskému životu stanoven cíl.

Jestliže má někdo pocit, že ztratil orientaci, cítí se bezradný a prázdny, pak je velmi podstatnou zkušenosť, když mu sen přinese téma cíle a tím i směřování, které vyžaduje energii a „čích“, vnímavost pro cestu, kterou je třeba urazit. Tímto snem a v tomto snu se do snícího vll nový životní pocit – a i když se nedá popřít pocit usilovného hledání orientace, přece jen šlo o orientaci.

K výrazné změně chování tohoto muže došlo v okamžiku, kdy nasedl do svého auta, převzal řízení do vlastních rukou a kromě toho měl ještě k dispozici plán města, podle něhož se mohl orientovat. Zažil obrovskou úlevu, že teď může jet, kam jen bude chtít.

Když snící ve fantazii následně prožíval tento sen ještě jednou, zdůraznil, jak je to příjemné mít navíc ještě plán města, mít zase možnost se plně orientovat. Vzpomněl si pak na chvíle, kdy ve svém životě často ztrácel orientaci – potom se ujímala vedení jeho žena, protože na „vyznání se v plánech města“ je tu ona. Napadlo ho, že své ženě nemůže předat

odpovědnosti, protože ona vlastně vůbec v autě není – a tento detail mu náhle připadá významný. Byl si rázem vědom, že od každého, a zejména od své ženy, očekával, že mu vytvoří plány, že mu navrhne cíl. Že to teď žena nedělá, že ani nepomyšlí na to, aby pro něho něco udělala, to ho naplňuje zlostí. Sen dává snícímu na rozuměnou, že hledání cesty je čistě jeho záležitostí, za což si také musí převzít vlastní odpovědnost. Navíc zlost, kterou cítí vůči své ženě, patří také mně, to ponecháváme prozatím stranou.

Za co musí v prvé řadě převzít odpovědnost, to je porušení dopravních předpisů. Zdůrazňuje, že je oprávněně porušit zákon, tedy dodržování předpisů, kvůli vyššímu zákonu – zachráně lidského života. Tím vyjadřuje, o jaký cíl se prozatím jedná: zachovat lidský život. Nicméně potom uvažuje, s jakou pokutou musí počítat. Vypráví, že by to byla směla, kdyby dostal pokutu, vzdýt přece on už tolik let jezdí bez pokuty. Tyto úvahy jasně ukazují, jak důležité je dosáhnout ve snu cíle – i když by on, který tak striktně dodržuje dopravní předpisy, tyto předpisy měl rovnou přestoupit a smířit se s tím, že se dostal „do konfliktu“ se strážci pořádku. Při jízdě autem – na rozdíl od jiných dopravních prostředků, které použil – je zřejmé, že převzal odpovědnost, avšak také přestoupil řád, který pro něho platí a který akceptuje. Toto napětí formuloval: „Když jdu svou vlastní cestou, pak se možná dostanu do konfliktu s platnými předpisy.“ Na otázku, zda by si dokázal představit takovou situaci, ho napadá, že by se mohl ještě jednou zamílovat. Potom tuto možnost rychle zavrhne kvůli komplikacím, ale přece jen nápad osloví nějakou jeho touhu.

Sníci jede tak daleko, kam to jen jde, uprostřed mostu se však už neodvažuje jet dál. V následném prožívání snu líčí pocit, který ho na mostě přepadl. Najednou ho opustila odvaha, záhradí se nebezpečně přiblížovalo, možná by býval mohl jet ještě dál, ale vzpomněl si na situaci, kdy si cestu vyzdorořoval, potom ho však stálo obrovské úsilí odvážit se cesty nazpět.

Pomyslíme-li na situaci ve snu, také se nezdá o moc lepší odstavit auto uprostřed mostu, bez ohledu na to, že není jasné, jak by v takové situaci otevřel dveře, neboť most – jak to vypadá – má zábradlí. Sen tedy ukazuje člověka, který i při omezených možnostech vyčerpá vše, co se

vyčerpá dalo, a pak náhle ztratil odvahu. Zaměřme-li se na konec snu, je významné, že jde pěšky, pomalu, avšak skutečně svou vlastní cestou. Vystoupení z auta působí – s ohledem na míru svobody volby vlastní cestou, ve smyslu autonomního rozhodování – jako předběžný cíl snu, i když to jde pomalu a sníci se může také daleko snadněji unavit. Tato rozhodující změna prostředku pohybu vpřed na cestě k cíli – a to je samozřejmě životní cesta – se odehrává na mostě. Most je pro snícího v následném prožívání snu velmi důležitý jako přechod, jako spojení. Tvrdí, že most vede přes propast, již se velice obává. Ale tento most ho nutí vystoupit z auta. Právě to je most – spoolehout se na svou vlastní individuální sílu a na svou individuální rychlost. Teď už si dál nemůže přát rychle dosáhnout svého cíle, nýbrž se musí ke svému cíli přiblížovat pomalu, krok za krokem. A to možná představuje onu zachráně lidského života, jak to zobrazil sen.

Sen měl jako prožitek pro analyzanda a jako bod obrátu v analytickém procesu mimořádný význam. Sníci měl dojem, že je to poselství, kterého se mu dostalo a které přišlo z něho samotného. Navíc mu sen poskytl pocit, že dokáže být autonomní, a dokonce, že smí být autonomní. Bylo možné vnímat jak fascinaci z toho, že má před sebou nějaký cíl, tak i strach, že tento cíl mine. Sen velice oživil jeho fantazijní život a posílil sebevědomí. Umožnil mu vzpomenout si ve své životní situaci na zcela jiné příběhy, daleko emocionálnější, než jaké si vybavoval doposud – zejména v souvislosti se svou ženou, kterou nechával, aby mu organizovala život, a které pak za to spílal. Nyní bylo možné zabývat se také přenosem této situace na mě. Sen však vyvolal i témata, která se týkala budoucnosti – témata očekávání a naděje, „vztáženosti“ k nové předstávě cíle. Přinesl s sebou velké oživení.

I já jsem mohla pociťovat proměnu, najednou jsem viděla cíl. To mi poskytl úlevu, i když jsem stále ještě zažívala pocit prázdnoty. Měla jsem pocit – když se přidržíme obrazu zachráně tonoucího –, že je tento muž nyní nad vodou, že je schopen sám plavat k cíli, když se tu a tam zase potopí. Pokud jde o radost z autonomie, analyzanda náhle napadlo, že jeho odmítnutí revalidační vlastně bylo psychicky velmi prospěšné – tady se poprvé vzepl. Sice nevyjádřil své zdráhání přímo – což by bylo ještě lepší –, avšak přece jen se vzepl.

Tento sen byl řečím na způsob iniciačního snu v analýze, která sice nebyla na sny příliš bohatá, ale přece jen ji sny provázely. Propracovat vztek a zranění, související s předčasným odchodem do důchodu, se odvážil až po dvou letech terapie.

Na tomto příkladu lze, dle mého soudu, velmi zřetelně vidět, že když jsme s to analyzanda doopravdy pocítili, a to, co cílíme, dokážeme také sdělit, pak teprve může nastoupit symbolický proces, který vede dál. To ovšem – než člověka skutečně pocítime – v určitých situacích vyžaduje delší čas.

Koluzivní přenos – protipřenos a vznik symbolů

Koluzivní přenos a protipřenos¹ znamená, že chování analytika bývá určováno hlavně polarizujícím způsobem chování analyzanda. I když si analytik proces uvědomuje, není způsobilý schopnout chování změnit. Vztahový vzorec se stereotypně opakuje. Důvod pochopíme, když uvedeme Jungovu základní definici komplexu:

„Komplex očištěně vzniká ze střetu požadavků na adaptaci a ztláštění, a pokud jde o požadavky nevhodného, založení individua. Tak se komplex stává diagnosticky cenným symptomen individuální dispozice.“²

Uvážíme-li, že nároky na adaptaci, o nichž zde Jung hovoří, pocházejí především od lidí, od nejbližších vztahových osob, pak tu máme nejen odkaz na individuální dispozici, nýbrž se v komplexech zrcadlí naše dětství i náš pozdější život, včetně doprovodných afektů a stereotypních způsobů chování.

Jelikož ve vztahových příbězích z dětství stojí proti mnohdy sobě dvě osoby – vztahová osoba a dítě –, může se v analytickém vztahu komplex rozšířit. Analytik se pak chová jako vztahová osoba z dětství, analyzand jako dočasně dítě v určité komplexové situaci. Může to však být i naopak. Tyto situace jsou v analýze „komplexové“, probíhají stereotypně, jsou emocionálně nabité a nepřímější žádne řešení. Brání se jim jak analytik, tak analyzand – zejména proto, protože se oba cítí pod tlakem. Oba jsou uvězněni v koluzivní přenosové a protipřenosové situaci.

V této souvislosti bych chtěla formulovat následující jevy, když se komplexové konstelaci porozumí jako vztahové situace včetně afektů, které jsou s ní spojeny, a když mohou být vztahy, které na ni mají podíl, prožity jako vnitřní postavy analyzanda nejprve zprostředkované přes prožívání analytika –, teprve pak mohou utvářet nové symboly a komplex se může „sfantazírovat“ i ve fantazii.

Komplex, vázaný v přenosu a protipřenosu, lze přirovnat k pat jako symbol – analytickou situací lze chápat jako symbol, situaci musíme emocionálně porozumět, jinak zůstane část komplexu vázaná v poněkud dětinštem přenosovém – v zápolení.

Tyto koluzivní přenosy a protipřenosy je nutné vnímat, protože se mi si je často teprve podle určitých zápletek. Když jimi žijeme, čili když povedou k tomu, že analyzand porozumí životní historii, když i analytik pochopí své chování v podobných situacích, pak je teprve možné zažít vznik nových symbolů, pení sebe samého v těchto situacích je zapotřebí větší cvičení.

Svou tezi ukážu na příkladu průběhu jedné terapie, kterou do průběh popsat co možná nejpřesněji. Předehází exkurz

Účelny na téma „pocitů viny“. Pocitů viny jsou určitě všichni lidé, že jsme něco zanedbali. Pocitů viny jsou vždy směřované, že bude následovat trest. Lidé mívají mnohdy pocitů viny, když jsou přistiženi. Dokud nejsou dopadeni, dokážou mlý se svým pochobením sami vypořádat. Pocitů viny jsou zase něco udělal „dobře“. To však není vždy možné. Pocitů viny stali dlužní něco, co bychom vlastně dlužít neměli. Neměli, ké hodnotě. V pocitů viny se projevuje také zármutek, stále nejsme tak ideální, jak jsme si mysleli, nebo také třeba žeme být tak dobří, jak bychom vlastně být mohli, jak bychom si přímé ve větší či menší míře problémem identity. Bráníme